

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Юрій Симон, к. філос. н.

Національна академія внутрішніх справ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА: КРИЗА ЧИ ДОПАРАДИГМАЛЬНІСТЬ

Yuriy Simon, PhD in Philosophy

National Academy of Internal Affairs, Ukraine

ON THE ISSUE ABOUT FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF MODERN LEGAL PHILOSOPHY: CRISIS OR PRE-PARADIGMATICALITY

In this article the problem of crisis in modern philosophy of law is analysed and its methodological character is established. Concluded that the reasons of different symptoms of crisis in philosophy of law are in the narrow understanding of its object, that prevents realization of integrative processes, which philosophy of law needs at the beginning of the XXI century. It is shown that the new understanding of philosophy of law is needed in order to be «the key» to overcoming the crisis, because it is a necessary condition to develop the content methodology of philosophy of law, directed, particularly, on integration of philosophical-legal knowledge. The questions of the methodology of legal science, which have been covered in the article, have a way to improve the categorical apparatus of the philosophy of law, the use of the principle of additionality during the research on law and state, which allowed the use of a wide range of methodological principles and methods from classical methodology to postmodern methodology. The article establishes that in the domestic scientific legal literature a lot of attention is paid to separate methods. However, the general methodological problems of the legal sciences are poorly researched and developed on a theoretical level. The philosophy of law at the turn of the third millennium should create an integrative methodology.

Keywords: crisis in legal philosophy, methodology of legal philosophy, subject of legal philosophy, category of legal philosophy, legal traditions and innovations.

Чимало представників наукового співтовариства хвилює питання: що являє собою філософія права як наука, що вступила в XXI століття, знаходиться вона в кризі або, навпаки, з упевненістю дивиться в майбутнє. Звичайно, філософія права не така монолітна, щоб можливо було сформулювати однозначні відповіді на поставлені питання, тим паче, що ряд перспективних тенденцій в ній давно вже існують і активно розробляються (хоча і не стали пануючими). В той же час, багато що в сучасній філософії права, по суті, вже належить минулому. Так як, філософія права, згідно вчення Т.Куна, знаходиться поки що в допарадигмальному періоді, в якому наука представляє собою еkleктичне поєднання різних альтернативних і конкуруючих наукових співтовариств, кожне з яких, відштовхуючись від певних фактів, створює свої моделі без особливої апеляції до яких-небудь зовнішніх і спільних для всіх авторитетів¹.

Існуюча думка про кризу сучасної філософії права зустрічає заперечення: стверджується, що вона інтенсивно розвивається як академічна наука, про що свідчать тисячі томів монографій,

¹ Кун, Т. (2003). *Структура наукових революцій*. Москва: ООО «Издательство АСТ», 122.

наукові журнали, численні конференції, симпозіуми і конгреси і тому подібне. Водночас, як практично орієнтована галузь міждисциплінарного знання філософія права затребувана соціумом. Таким чином, є продукція і затребуваність, тому слід уточнити: коли філософи права свідчать про наявність кризи – йдеться саме про суперечності методології.

Як і будь-яка наука, покликана адекватно осмислити і пояснити свій предмет, філософія права претендує на створення стрункої наукової теорії. Водночас, будучи чесною перед собою, вона визнає: моделі, які вона продукує, поки дуже далекі від того, щоб дати несуперечливу картину найзагальніших підстав права, особливостей правового життя людини в усій її повноті і цілісності. Якщо виявляється, що наука її спрощує, піддає редукції, зводить до якихось окремих проявів, то саме ця обставина і примушує говорити про наявність кризи в філософії права.

У цьому сенсі не підлягає сумніву криза сучасної філософії права, навіть враховуючи досягнення і напрацювання в усіх її підрозділах і галузях. Крім того, фіксація кризи є додатковим стимулом, що коригує напрям розвитку філософії права як науки. Сучасна філософія права страждає (про це в першу чергу свідчить криза) від взаємного нерозуміння філософів права, що належать різним напрямам і школам, а також від відсутності змістовної конструктивної комунікації, що передбачає наявність спільної інтегративної методології.

У періоди криз, як це добре відомо, виявляються найбільш затребуваними методологічні знання, оскільки тільки оснований на них аналіз дозволяє зрозуміти глибинні найзагальніші причини ситуації, що склалася, і позначити спрямування виходу з неї. Квінтесенція в тому, щоб криза стала плідною.

Ступінь розробленості проблеми складають праці вітчизняних і зарубіжних учених із різних сфер філософії й методології науки. Відзначимо, що в епоху постмодерну загальнотеоретичні дослідження права й держави навряд чи будуть ефективні без залучення праць фахівців з історії, філософії, етики, культурології, політології й інших сфер соціального знання. Серед найбільш значимих для теми дослідження виділимо праці М. М. Алексеєва, З. Баумана, М. О. Бердяєва, Л. М. Гумільова, М. Я. Данилевського, Ж. Деррида, М. Ейзенштадта, І. О. Ільїна, П. Козловські, П. І. Новгородцева, П. Рикьора, В. С. Соловйова, А. Дж. Тойнбі, О. Шпенглера та ін.

Безпосередньою підставою для філософських узагальнень були дослідження сучасних філософів права П. П. Баранова, В. А. Бачинина, О.І. Гвоздіка, А. А. Козловського, М. В. Костицького, С. І. Максимова, В. П. Малахова, О. В. Мартишина, В. С. Нерсисянца, Н. Рулана, А. П. Семитка, Ю. В. Тихонравова та ін.

Глибина проникнення у специфіку власної правової системи і правової культури забезпечена залученням досліджень компаративістів Л. А. Андреевої, Е. Аннерса, Г. Дж. Бермана, І. А. Василенко, Р. Давида, В. К. Забигайла, Х. Кетца, М. М. Марченка, І. Б. Орлової, Х. Осакве, О. Д. Тихомирова, К. Цвайгерта та ін.

Особливе значення для здійснення дослідження склали розробки вітчизняних і зарубіжних юристів С. С. Алексеєва, В. К. Бабаєва, В. Д. Бабкіна, В. М. Баранова, Ж.-Л. Бержеля, М. І. Козюбри, В. В. Копейчикова, М. В. Костицького, Р. З. Лівшиця, А. В. Малька, М. І. Матузова, Н. Неновські, М. П. Орзіха, П. М. Рабіновича, В. М. Селиванова, О. Ф. Скакун, Є. О. Харитонова, М. В. Цвіка, І. Л. Честнова, В. Є. Чиркіна, В. Г. Швекова та ін.

Емпіричною базою є Конституція й чинне законодавство України, нормативно-правові акти з історії України, законодавчі акти інших держав, міжнародно-правові документи, правові акти Європейського Союзу.

Метою дослідження є комплексний аналіз суперечностей та новацій становлення та функціонування філософії права як наукової системи на сучасному етапі інтеграції і диференціації наукового знання.

Нинішня криза в філософії права у кінці другого тисячоліття глобальна, об'ємна, інтернаціональна і багаторівнева. У країнах пострадянського простору вона переживається гостріше в силу особливостей нашої соціокультурної ситуації. Його прояви можна углядіти в самих різних площинах. Які ж основні, найбільш суттєві прояви кризи? Їх можна визначити в першу чергу як глибоку дисоціацію (буквально: «роз'єднання», «розділення», термін, широко використовуваний нині в різних школах психіатрії і психотерапії, філософії науки).

Криза виявляється, по-перше, в традиційній для філософії права кризовій симптоматиці, коли відсутній єдиний підхід: немає основи, об'єднуючої субстанції, – «філософії права багато, немає філософії права». Йде боротьба між філософією права натурфілософською і діалектичною,

природно правовою і позитивістською, матеріалістичною і ідеалістичною, герменевтичною і феноменологічною і так далі. Якщо ж піти в глиб історії, то виявиться, що дати виникнення кризи співпадають з часом самого становлення філософії права як науки.

По-друге, розрив між теорією і практикою в філософії права, що існував завжди нині поглибився і перетворився на глибоку прірву.

По-третє, необхідність і актуальність «нового погляду» на предмет філософії права, так як визначення предмета філософії права здійснює ряд важливих функцій. З однієї сторони, воно повинне виконувати роль «операційного столу», який би дозволяв реально співвідносити результати досліджень, що проводяться у рамках різних підходів і наукових шкіл, а з іншої, предметне поле не має бути «штучно» сконструйованим, а існувати реально і вказувати на предмет науки в справжньому значенні слова. Передусім, предмет філософії права має бути змістовно досить складним, щоб містити в собі сутнісне тобто таке, що дозволяє виявляти власні закони існування і розвитку; таке визначення по суті не зводить внутрішньо «просте» правове до чогось особливого, роблячи неминучою його редукцію. Звідси слідує необхідність теоретичних досліджень в області предмета філософії права, тобто йдеться про змістовне наповнення методології філософсько-правової науки¹.

По-четверте, розуміння філософсько-правової методології повинно сприяти розробці та побудові науки згідно власною логікою, не зводячи розгортання змісту права до чужої для філософії права логіки спеціалістичного та загальнонаукового знання.

Можна продовжувати, оскільки будуть і «по-п'яте», і «по-шосте». В цілому на початку ХХІ століття розуміння предмета і методології, яке склалося в сучасній науковій філософії права, є багатоступінчастим, що не дозволяє скільки-небудь задовільно вирішити завдання, що стоять перед наукою. Важливо і інше: «закриваючи» цю проблему (як часто це і відбувається), ми втрачаємо надію на встановлення якого-небудь взаєморозуміння в філософії права.

Сучасна філософія права невдало визначає свій предмет. Корені такого положення можна углядіти в історії виділення філософії права в самостійну наукову дисципліну, але не лише в цьому суперечливому процесі, а перш за все, в особливостях соціокультурної обумовленості наукового пізнання.

Так, аналізуючи історію науки, Т. Кун обґрунтовує можливість виділення наступних стадій її розвитку: допарадигмальна наука, нормальна наука (парадигмальна), екстраординарна наука (позапарадигмальна, наукова революція). У допарадигмальний період наука являє собою еkleктичне поєднання різних альтернативних гіпотез і конкуруючих наукових співтовариств, кожне з яких, відштовхуючись від певних фактів, створює свої моделі без особливої апеляції до яких-небудь зовнішніх і спільних для всіх авторитетів. Однак згодом відбувається висування на перший план якоїсь однієї теорії, що починає інтерпретуватися як зразок вирішення проблем і утворює теоретичну і методологічну основу нової парадигмальної науки.

Кунівська інтерпретація наукового прогресу передбачає виокремлення парадигми (дисциплінарної матриці), яка виступає як сукупність знань, методів і цінностей, що беззастережно визнають члени наукового співтовариства. Парадигма обумовлює спектр значимих наукових проблем і можливі способи їх розв'язання, одночасно ігноруючи ті факти і теорії, що з нею не узгоджуються. У рамках нормальної стадії науки прогрес здійснюється за допомогою кумулятивного накопичення знань, теоретичного й експериментального удосконалення вихідних програмних установок. Разом з тим у рамках прийнятої парадигми вчені зіштовхуються з «аномальними» (тобто не артикульованими адекватно в рамках прийнятої парадигми) фактами, котрі після численних невдалих спроб експлікувати їх прийнятим способом, приводять до наукових криз, пов'язаних з екстраординарною наукою. Ця ситуація багато в чому відтворює допарадигмальний стан наукового знання, оскільки поряд зі старою парадигмою активно розвивається безліч альтернативних гіпотез, що дають різну інтерпретацію науковим аномаліям. Пізніше з набору конкуруючих теорій вибирається та, котра, на думку професійного співтовариства вчених, пропонує найбільш вдалий варіант розв'язання наукових головоломок. При цьому пріоритет тієї чи тієї наукової теорії аж ніяк не забезпечується автоматично її когнітивними перевагами, але залежить також від цілого ряду позанаукових факторів (психологічних, політичних, культурних). Досягнення конвенції в питанні вибору зразкової теорії означає формування нової парадигми

¹ Баскаков, А.Я., Туленков, Н.В. (2004). *Методология научного исследования*. Киев, АСПЕКТ.

і знаменує собою початок наступної нормальної стадії науки, що характеризується наявністю чіткої програми діяльності і штучною селекцією альтернативних і аномальних смислів.

Процес прийняття нової парадигми, на думку Куна, являє собою своєрідне переключення гештальта на принципово іншу систему світобачення, зі своїми образами, принципами, мовою, оригінальними і непорівнянними з іншими змістовними моделями і мовами. Удосконалення і приріст знання відрізняє тільки стадії нормальної науки, кожний з яких формує унікальне розуміння світу, що володіє особливими перевагами в порівнянні з іншими¹.

Вітчизняна історія переконливо свідчить, що нашому національному характеру важливо сформулювати «вічні» питання: «Хто винен?», «Що робити?» і «З чого розпочати?». Правда, історія не менш переконлива і в наступному: отримати відповіді на ці питання для нас чомусь куди менш важливо, чим їх задати. Зробимо це і обговоримо можливі варіанти відповідей.

На перше питання можлива точна і однозначна відповідь в «загальному вигляді»: винна та логіка, яку використали для становлення і первинного розвитку філософії права як наукової теорії. Філософія права, як добре відомо, стала виділятися з філософії значно пізніше за інші наукові дисципліни. При її становленні були випробувані шляхи, якими йшли інші науки. В той же час представляється, що в становленні конкретного вигляду наукової філософії права дещо недооцінений вплив І. Канта².

Нарешті, на питання «З чого розпочати?» відповідь буде наступною: з розробки нового підходу до предмету філософії права, зі знаходження в історії філософії права зразків такого його розуміння, які більшою мірою відповідатимуть завданням сьогодення.

На початку ХХІ століття стало очевидно, що сучасній філософії права належить виконати «операцію осмислення і розуміння», обернену на свій предмет. Як справедливо вказує В. В. Знаков, «проблема розуміння виявляється як би на стику двох напрямів в науці: аналізу гносеологічного відношення вченого до об'єкту пізнання і вивчення методологічних принципів окремих наук, що визначають своєрідність властивих кожній з них способів розуміння предмета дослідження»³.

Другий напрям має сьогодні для філософії права як науки першочергову значущість. Не можна не погодитися також з тим, що розуміння є необхідною умовою комунікації учених⁴. Звернувши увагу на проблему предмета, можна здійснити наступний крок: розробку нової методології філософії права, яка була б орієнтована не лише на пізнання, але і на комунікацію, і на практику (про пізнавальну, комунікативну і практичну методологію див. детальніше⁵).

Вище вже згадувалося, що розуміння предмета філософії права, що склалося, звичайно, самодостатнє для продовження досліджень у рамках підходів, що традиційно склалися, шкіл і наукових напрямів, але воно принципове недостатньо для виходу за їх «межі». Особливо варто підкреслити, що таке звичне, загальноповживане розуміння практично робить неможливим здійснення інтеграції.

Основні характеристики нового розуміння предмета «негативно» задані, оскільки вони витікають з сформульованих вище недоліків традиційного розуміння. Але на питання, яким воно має бути дозволяє відповісти історія філософсько-правової думки, де можна побачити декілька підходів, які наблизилися до парадигмальної стадії розуміння. При осмисленні основних проблем права філософи так чи інакше розглядали їх через призму відношення «людина – світ права». Не випадково Йоган Фіхте, представник німецької класичної філософії, вважав, що розвиток філософії може відбуватися двома основними шляхами – «від речі до ідеї» (Фіхте називав такий підхід «догматизмом») і «від ідеї до речі» (Фіхте називав такий підхід «ідеалізмом»).

Філософське осмислення праворозуміння справило відчутний вплив як на окремі філософсько-правові підходи і концепції, так і на юридичну науку загалом. З іншого боку, юриспруденція, юридичні теоретичні положення про право, проблеми його становлення, удосконалення і розвитку визначають вектори філософських досліджень правової тематики. Подібним взаємовпливом і взаємодією філософії та юриспруденції відзначаються майже всі сучасні підходи до права незалежно від системи, до якої вони належать, – юридичної науки чи філософії.

¹ Кун, Т. (2003). *Структура наукових революцій*. Москва: ООО «Издательство АСТ».

² Кант, І. (1964). *Сочинения в 6 т.* Москва: Мысль, Т. 3; Кант, І. (1966). *Сочинения в 6 т.* Москва: Мысль, Т. 6.

³ Знаков, В.В. (1994). *Понимание в познании и общении*. Москва: ИП РАН, 35-36.

⁴ Знаков, В.В. (1994). *Понимание в познании и общении*. Москва: ИП РАН, 35.

⁵ Mazilov, V.A. (1997). *About Methodology of Russian Psychology of Today. Psychological Pulse of modern Russia*. Moscow: IAPS, 126-135.

Оскільки філософсько-правові концепції ХХ-ХХІ ст. розвиваються зусиллями філософів і юристів, це зумовлює певну розбіжність між ними щодо розуміння предмета, цілей і завдань філософії права.

Так, французький професор права Г. Шварц-Ліберман фон Валендорф вбачає сенс філософії права в аксіологічному підході до позитивного права, оскільки філософія, на його думку, за своєю суттю є встановленням ієрархічної системи цінностей щодо навколишнього світу. Водночас, серед загальних проблем теорії права німецького правознавця А. Кауфмана перебувають такі питання, як людина у праві, право як міра влади, співвідношення природного права і правового позитивізму, права і моралі, подолання правового релятивізму, онтологічна структура права.

Австрійський дослідник Г. Луф як основні проблеми філософії права виокремлює: поняття і сутність права, джерела права, дію права, співвідношення права і моралі, природне право, справедливість тощо. Іспанські правознавці П. Бельда і Х.-Ф. Лорка-Наваретт, вказуючи на важливість дослідження сутності права, особливу увагу звертають на необхідність аналізу принципів природного права, що зумовлені природою людини, та на з'ясування зв'язку природного права з позитивним.

У філософсько-правовій концепції німецького мислителя К. Роде філософія права, за своєю суттю, постає як історія філософії права, в якій він виокремлює три основні етапи: філософію права античності, християнську філософію права і філософію права Нового часу – від Макіавеллі до сучасних авторів.

У контексті екзистенційного підходу до права (В. Майхофер, Е. Фехнер, К. Косціо) основне завдання філософії права полягає в розумінні й тлумаченні права як екзистенційного явища, в його розрізненні й співвідношенні з офіційним законом (позитивним правом). У цьому аспекті екзистенційне право постає як справжнє (автентичне) право (як вияв «справжнього існування», екзистенції), а закон (позитивне право) – як щось несправжнє, відчужене від людини, а отже, як таке, що суперечить його екзистенційній сутності, як знеособлена об'єктивована форма вияву «недійсного існування».

У неопозитивістській концепції (О. Вайнбергер, П. Колер, П. Штрассер та ін.) філософія права охоплює аналіз структурних проблем права, загальні юридичні поняття й основні теоретичні проблеми правової науки, теорію справедливості та юридичне вчення про методи.

З точки зору представників неотомізму (Ж. Маритен, Ж. Дабен, Й. Месснер) філософія права має вивчати природне право, яке онтологічно притаманне людині з часів її творення Богом, тобто яке походить від вічного закону, що є джерелом усіх інших законів і загальним законом світобуття. Природне право розглядається ними як ідеальний порядок людських дій, а тому з ним мусить узгоджуватись позитивне право і його застосування на практиці.

Отже, предметну сферу сучасної філософії права визначають проблеми обґрунтування найзагальніших підстав і сутності права, його специфіка та особливості, співвідношення права з іншими соціальними нормами, питання сенсу, місця і значення права в системі філософського вчення про світ, людину, форми і норми соціального життя, про методи пізнання, систему цінностей тощо. Буття права передбачає й охоплює правову визначеність й упорядкованість світу людського буття, праворозуміння і правовий підхід до основних відносин, форм, інститутів і установ у суспільному житті людей. Тому предметна сфера філософії права традиційно охоплює й проблеми філософії держави. Держава, як відомо, встановлює, підтримує і втілює в життя норми права, забезпечує їх загально обов'язковість можливістю застосування відповідного державного примусу. Щоправда, сфера філософсько-правового аналізу не обмежується лише законодавчою, правозахисною діяльністю держави. До філософсько-правового інтересу належать такі проблеми, як право і держава, людина – суспільство – держава, правові форми реалізації функцій держави, держава як правовий інститут, нація – право – держава, правова держава як реалізація ідей домінування права.

Звернення до аналізу складних правових феноменів, вимагає зміни і методів дослідження. Філософсько-правова теорія швидше інструмент аналізу, чим формалізована система (іншими словами, в цьому випадку можливе досягнення єдності теорії і методу). Метод дисциплінує пошук істини, дає змогу зекономити сили і час, рухатися до мети найкоротшим шляхом, регулюючи пізнавальну та інші форми діяльності людини. Проте не варто впадати в крайнощі: 1) відкидати роль методологічних проблем («методологічний негативізм»); 2) перебільшувати (абсолютизувати) значення методу, перетворивши його на «універсальну відмичку» до всього («методологічна ейфорія»). У сучасних методологічних концепціях намагаються, як правило, не допускати цих

крайнощів, хоча вони й зустрічаються. Цікавою й досить популярною серед науковців є концепція «методологічного епістемологічного анархізму» П. Фейерабенд¹. Існує думка (Р. Фейман, лауреат Нобелівської премії, фізик), що метод «живого» дослідження такий же індивідуальний, особливий і неповторний, як і його предмет, особа дослідника. Таке розуміння пізнавальної діяльності призводить до методологічного релятивізму, оскільки методи, прийоми, що застосовуються в одному випадку (при вирішенні певної проблеми), зовсім не придатні в іншому, при вирішенні іншої. Це означає, що неможливо створити загального методу пізнання й, отже, жодної методології. Необхідно щоразу шукати новий шлях дослідження, оскільки методи, якими ми користувалися раніше, не дають позитивних результатів і не визначають пізнавальний процес. Кожне нове відкриття потребує застосування нових методів і нової методології дослідження. Зрозуміло, така позиція має як свої позитиви, так і негативи. Відомо, що розвиток і ускладнення процесу пізнання потребують дедалі новіших, більш досконаліх методів дослідження. Проте світ права, кожен об'єкт зокрема є діалектичною єдністю індивідуального (неповторного) та загального (типового, повторюваного). Ефективність, сила кожного методу обумовлена змістовністю, глибиною, фундаментальністю теорії, яка «співіснує з методом».

Звичайно, справа не в тому, щоб «замінити» традиційне уявлення про методологію і предмет філософії права, що сформувалося в академічній науці, новою парадигмою. Ці положення приведені лише для того, щоб показати принципову можливість іншого розуміння предмета філософсько-правової науки, необхідність розробляти її методологію та створювати теорію найзагальніших підстав права в сучасній філософії права. Такий підхід стане основою для ствердження інтегративної методології філософії права: змістовної, на історичній основі, що допускає плюралізм, дискурс деідеологізації, орієнтований не лише на дослідження, але і на практику. Принципово важливо, що в філософії права виникне можливість відмовитися, нарешті, від відтворення або природноправових, або діалектичних логічних схем і піти по власному шляху (відповідно до реальної складності власного предмета).

У класифікації наук О. Конта філософії права, як відомо, місця не знайшлося. Родоначалник позитивізму вважав, що філософія права не стала ще позитивною наукою, а знаходиться (згідно із законом трьох стадій) на метафізичному рівні. Для першої половини XIX століття ця констатація була в цілому справедливою. Відтоді багато що змінилося: філософія права виділилася в самостійну науку.

Класифікації наук в двадцятому столітті склалися неодноразово. При цьому майже усі автори недвозначно вказували на особливе, центральне положення філософії права серед юридичних наук. Багато відомих юристів висловлювали думки про те, що філософія права в майбутньому займе провідне місце в структурі людського знання, що філософсько-правова система категорій повинна стати підвалинами для наук про право і тому подібне.

Сьогодні, коли ми вступили в XXI століття, доводиться констатувати, що ці прогнози і надії в цілому не виправдалися: статус філософії права зовсім не такий високий, а її вплив на юридичні науки не такий потужний та відчутний, як це витікає з визначення філософії права як науки, що має особливе положення серед інших.

Таким чином, питання методології юридичної науки, які одержали висвітлення в статті, мають вихід на удосконалення категоріального апарату філософії права, використання принципу додатковості під час здійснення досліджень права й держави, що дозволило застосувати широкий спектр методологічних принципів і методів від класичної методології до постмодернної методології.

Міркування про суперечності та новації в методології філософії права, що містяться в роботі, націлюють вітчизняних юристів (вчених і практиків), котрі складають ядро нашої правової культури, на активну позицію щодо необхідності виходу на новий, парадигмальний рівень предмету та системи методологічного забезпечення філософії права. Для юридичної еліти має бути очевидною необхідність збереження правових традицій і необхідність інтеграції методології юриспруденції в умовах діалогу правових культур.

У вітчизняній науковій юридичній літературі приділяється багато уваги окремим методам. Однак, загальні методологічні проблеми юридичних наук є малодослідженими та розробленими на теоретичному рівні.

¹ Фейерабенд, П. (1986). *Избранные труды по методологии науки*. Москва: Прогресс.

Філософія права на рубежі третього тисячоліття повинна створити інтегративну методологію. Ймовірно, тоді збудуться пророцтва, що висловлюються не лише визначними філософами права, але і представниками інших наук, згідно з поглядами яких філософія права повинна здобути особливу роль як логіку, теорію і загально філософську методологію юриспруденції.

References:

1. Kun, T. (2003). *Struktura nauchnyh revoljucij* [The structure of scientific revolutions]. Moscow: OOO «Izdatel'stvo AST». [in Russian].
2. Brentano, F. (1996). *Izbrannye raboty* [The Selected works]. Moscow: Dom intellektual'noj knigi, 176. [in Russian].
3. Znakov, V.V. (1994). *Ponimanie v poznanii i obshhenii* [Understanding in the cognition and communication]. Moscow: IP RAN. [in Russian].
4. Kant, I. (1964). *Sochinenija v 6 t.* [Works in 6 volumes]. Moscow: Mysl', Vol. 3. [in Russian].
5. Kant, I. (1966). *Sochinenija v 6 t.* [Works in 6 volumes]. Moscow: Mysl', Vol. 6. [in Russian].
6. Mazilov, V.A. (1998). *Teorija i metod v psihologii* [Theory and method in psychology]. Yaroslavl: MAPN. [in Russian].
7. Kupcova, V.I. (1996). *Filosofija i metodologija nauki* [Philosophy and methodology of science]. Moscow: Aspekt-Press. [in Russian].
8. Fejerabend, P. (1986). *Izbrannye trudy po metodologii nauki* [Selected works on the methodology of science]. Moscow: Progress. [in Russian].
9. Mazilov, V.A. (1997). About Methodology of Russian Psychology of Today. *Psychological Pulse of modern Russia*. Moscow: IAPS, 126-135. [in English].
10. Baskakov, A.Ja., Tulenkov, N.V. (2004). *Metodologija nauchnogo issledovanija* [Methodology of scientific research]. Kyiv, ASPEKT. [in Russian].